

Hoofdstuk 3 NETWERKEN TUSSEN ACTIVISTEN, DIVERSE ENGAGEMENTEN EN DE ROL VAN HET INTERNET

*Stefaan Walgrave, Lance Bennett,
Jeroen Van Laer & Christian Breunig*

1. Inleiding

Sociale bewegingen kunnen beschouwd worden als netwerken of zelfs als *netwerken van netwerken*. Ook de betogingen en de protestacties die sociale bewegingen organiseren kunnen we beschouwen als netwerken. Een netwerk wordt bijeengehouden door centrale ‘knooppunten’. Een knooppunt in een netwerk van sociale bewegingen of protestacties is een activist die op verschillende fronten tegelijk geëngageerd is: hetzij door lid te zijn binnen verschillende bewegingsorganisaties, hetzij door deel te nemen aan acties rond uiteenlopende thema’s. Telkens is hij/zij de centrale ‘link’ tussen verschillende bewegingen en netwerken die anders niet met elkaar in contact hadden gestaan. Daardoor hebben ze een belangrijk rol in het mobiliseren van mensen en organisatie over de grenzen van bestaande netwerken heen en zowel naar mensen en groepen toe waar men nauwe en minder nauwe relaties mee onderhoudt.

De centrale stelling in dit hoofdstuk is dat activisten, die als een knooppunt fungeren in netwerken gericht op sociale en politieke verandering, in sterke mate op nieuwe informatie en communicatietechnologieën (ICTs) zijn aangewezen om hun diverse engagementen te kunnen blijven combineren. ICTs, en dan vooral internet en e-mail, worden door activisten instrumenteel ingezet om verschillende netwerken te overbruggen en organisaties, groepen en individuen die op een veel lossere manier met een sociale beweging gelinkt zijn, te mobiliseren. Dankzij ICTs kunnen activisten dus hun verschillende engagementen combineren, linken leggen tussen verschillende groepen en een ruimer mobilisatiepotentieel aanspreken. In dit hoofdstuk focussen we dus in de eerste plaats, zoals in het vorige hoofdstuk, op het niveau van het individu, en meer bepaald op individuele activisten. In een volgend

hoofdstuk rond de Schone Kleren Campagne bekijken we het gebruik van ICT op organisatieniveau.

Voor deze studie maken we gebruik van gegevens verzameld bij een groot aantal betogers actief rond diverse thema's, in verschillende landen en over verschillende jaren heen. We vergelijken systematisch activisten met een divers aantal engagementen met activisten zonder een divers profiel en kijken of hun internetgebruik verschilt. Drie verschillende datasets worden gebruikt: (1) op 15 februari 2003 interviewden we in acht verschillende landen deelnemers aan de massale, wereldwijde betogingen tegen de nakende oorlog in Irak; (2) in België werden tussen 2006 en 2007 betogers bevestigd op vijf verschillende types van betogingen, gaande van echte vakbondsthema's tot thema's die eerder gerelateerd kunnen worden aan de zogenaamde "nieuwe sociale bewegingen" (bv. migratie, antioorlog); (3) in 2003, 2004 en 2006 werden drie Belgische nationale antioorlogsmanifestaties bevestigd, waarbij elke betoging een andere fase in het afkalvende protest tegen de oorlog en bezetting in Irak vertegenwoordigt. De centrale stelling dat ICTs instrumenteel zijn in het overbruggen van netwerken wordt met andere woorden systematisch getoetst tussen landen (hier is issue constant), tussen types van issues (hier is het land constant), en op verschillende tijdstippen in eenzelfde protestcyclus (hier is zowel issue als land constant).

2. Sociale bewegingen en diverse engagementen: het potentieel van ICT om netwerken te overbruggen

De jongste jaren heeft de netwerkbenadering binnen het onderzoek naar sociale bewegingen en politiek protest sterk aan populariteit gewonnen (Diani en McAdam 2003). Zald & McCarthy (1987) definiëren sociale bewegingen in essentie als netwerken van organisaties en Diani (1992) omschreef sociale bewegingen als "informal networks linking individuals and/or organizations, engaged in a conflict on the basis of a shared collective identity." (Diani 1992: 13). Bewegingen zijn collectieve actoren zonder een duidelijke formele afbakening – mensen kunnen zelf kiezen of ze al dan niet deel uitmaken van een beweging, los van enig formeel lidmaatschap. Dit heeft als belangrijk gevolg dat de banden die individuele mensen onderhouden met een beweging en

de banden die bewegingsorganisaties onderling onderhouden de cruciale elementen zijn in wat een bepaalde sociale beweging juist is en allemaal omvat (Diani 2002b). Om van een politieke beweging te kunnen spreken moet er een bepaalde mate van integratie zijn: ideologisch, in de zin van gezamenlijke ideeën en een bepaalde collectieve identiteit, en structureel, waarbij de verschillende ‘leden’ op één of andere manier met elkaar interageren op min of meer systematische wijze. De mate van structurele integratie verschilt enorm tussen verschillende soorten bewegingen. Sommige bewegingen, zoals de “oude” Arbeidersbeweging, kunnen in vele landen gezien worden als een redelijk eenvormig blok, gekenmerkt door sterke, centrale coördinatiemechanismen en formele samenwerkingsprocedures ten aanzien van de deelorganisaties. In technische netwerktermen: de dichtheid en centralisatie van zulke netwerken is hoog (Diani 2002b). Andere, “nieuwe” bewegingen zijn eerder een verzameling van losse en informele groepen van divers plui-mage, sterk decentraal en non-hiërarchisch georganiseerd.

De netwerklogica wordt zelfs nog sterker als we de stap zetten van de sociale bewegingen naar de protestacties die zij organiseren. Protestacties, zoals betogingen, worden niet alleen bijgewoond door activisten die tot de organisatiekern behoren, maar ook door mensen die daar veel verder vandaan staan en slechts het doel van de actie gemeenschappelijk hebben (Klandermans 1997). Uiteraard zijn op sommige acties heel wat van de deelnemers leden van een sociale beweging, gemobiliseerd door wat McAdam (1986) “en-bloc recruitment” noemt. In vele andere gevallen echter hebben de deelnemers weinig tot geen formele banden met de organisaties die de actie op touw zetten (Walgrave en Klandermans 2009). Uit eerder onderzoek bleek al het cruciale belang van netwerken op individueel, microniveau eerder dan deze op organisatieniveau (Snow, Zurcher en Ekland-Olson 1980). Met andere woorden, netwerken zijn de sleutel tot de interne integratie van een beweging (ze brengen verschillende organisaties, groepen en activisten samen in één beweging) en ze hebben een externe mobilisatiefunctie aangezien ze in belangrijke mate verklaren waarom en hoe protestacties er in slagen mensen te mobiliseren die niet formeel tot een bepaalde beweging behoren.

Eén van de mechanismen die de interne en externe integratie versterkt zijn zogenaamde “overlapping memberships” (Carrol en Ratner 1996). Activisten met engagementen in verschillende sociale bewegingsorga-

nisaties of die deelnemen aan verschillende betogingen en protestacties rond diverse thema's, kweken een hele reeks aan relaties tussen de verschillende protestmilieus waarin zij actief zijn. De informatiestromen die daardoor ontstaan maken het mogelijk dat actieoproepen als het ware over sijpelen van het ene netwerk naar het andere (Walgrave en Klandermans 2009). Ze zorgen voor een informele en logistieke coördinatie tussen verschillende collectieve actoren (della Porta en Mosca 2007; Kavanaugh, Reese, Carroll en Rosson 2005), en ze helpen om een gezamenlijke collectieve identiteit op te bouwen en te behouden (Diani 2002a). De banden die ontstaan door gemeenschappelijk leden zijn eerder zwak te noemen. In tegenstelling tot de organisatie-elite, hebben deze activisten vaak geen mandaat om de ene organisatie te vertegenwoordigen bij de andere, of om gezamenlijke protestacties te coördineren. Toch leveren zij wel de noodzakelijke banden die een beweging intern kan integreren en extern kan linken met diverse organisaties en individuen. Zwakke banden, zoals Granovetter (1973) overtuigend beargumenteerde, zijn essentieel om informatie uit te wisselen. Wellicht is hun mobilisatiekracht te klein om mensen effectief op straat te krijgen in "high risk activism" (della Porta 1988), maar ze faciliteren in belangrijke mate de contacten tussen de organisatiekern van een actie en het meer losse, informele mobilisatiepotentieel. Op die manier zorgen zij voor een meer brede verspreiding van informatie over opkomende protestacties en betogingen (Diani 2002a). Uit onderzoek van della Porta and Mosca (2007) blijkt, bijvoorbeeld, dat vertegenwoordigers van sociale bewegingen in Italië expliciet de rol en het belang aanwijzen van "overlapping memberships" voor de coördinatie en mobilisatie van hun beweging. Vele zwakke banden tussen collectieve actoren creëren flexibele en losse structuren die een wederzijdse, constant integrerende en mobiliserende informatiestroom verzekeren. Dankzij gemeenschappelijke leden vervagen in zekere zin de grenzen tussen verschillende collectieve actoren.

Tot dusver stelden we dat relaties en netwerken essentieel zijn, zowel intern als extern, voor sociale bewegingen en voor de protestacties die ze organiseren. Een belangrijk mechanisme zijn gemeenschappelijke leden; activisten die er diverse engagementen op nahouden en op die manier een brug slaan tussen verschillende collectieve en individuele actoren. De hoofdvraag in deze studie is of deze diverse engagementen en de relaties die er door ontstaan, versterkt worden door het gebruik van internet en e-mail (zie ook Bennett, Breunig en Givens 2008). Bevor-

deren ICTs de totstandkoming en het verdere behoud van diverse engagementen in organisaties en protestacties?

Met het toenemend gebruik van ICTs steeg ook het aantal studies dat de impact van ICT op de werking van sociale bewegingen onderzoekt (zie bijvoorbeeld: Garret 2006; van de Donk, Loader, Nixon en Rucht 2004). Vooral de rol die ICT heeft in de zogenaamde Global Justice Movement (GJM) is een populair onderwerp onder onderzoekers (o.a. Clark en Themudo 2003; della Porta en Mosca 2005; Eagleton-Pierce 2001; Fisher, Stanley, Berman en Neff 2005; Juris 2005; Kavada 2006; Van Aelst en Walgrave 2004). Onderzoek naar de GJM wordt voornamelijk geïnspireerd door het feit dat deze beweging beschreven wordt als een "network movement par excellence" (Klein 2001; Pleyers 2004). De GJM omvat een bijzonder divers aantal activisten en bewegingsorganisaties, actief rond uiteenlopende issues: milieu, gezondheid, mensen- en arbeidsrechten, fair trade, taksen, wereldwijde economische rechtvaardigheid, enzovoort. Ook de types van bewegingsorganisaties binnen de GJM zijn zeer divers, gaande van traditionele NGO's tot meer anarchistisch geïnspireerde netwerken sterk gericht op "direct action". Veel van deze GJM activisten zijn tegelijk actief rond diverse issues en doelen, en onderhouden daarbij nauwe en toch flexibele relaties met allerhande politieke netwerken. Sommige auteurs twijfelen of de GJM het predicaat "beweging" mag toegeschreven worden, omdat het eigenlijk geen centrum of organisatiekern heeft, maar volledig lijkt te bestaan uit een heterogene brei van allerlei organisaties en individuen die (soms slechts tijdelijk) de handen in elkaar slaan rond "global justice issues" (Klein 2001). Het gedecentraliseerde karakter en de egalitaire, inclusieve ideologie van de GJM wordt gezien als "a perfect match" met de architectuur van het internet. Het zijn elektronische netwerken die aan de basis liggen van de typische organisationele structuren (zoals gedecentraliseerde campagnes, interactieve protestkalenders en planning sites, en sociale fora) die diverse en geografisch wijdverspreide GJM activisten samenbrengen (Bennett 2003, 2005).

In deze studie focussen we niet alleen op de GJM. We willen aantonen dat het gebruik van internet niet alleen van belang is voor de interne en externe relaties van de GJM, maar ook voor andere soorten en types van sociale bewegingen en protestacties. Ook traditionele sociale bewegingen en acties worden vandaag beïnvloed door digitale media en in bepaalde mate 'gevormd' door activisten die gebruik maken van ICTs

om hun diverse engagementen te kunnen blijven combineren. Het gebruik van internet zal echter voor sommige bewegingen en acties een grotere rol spelen dan voor anderen.

Zo verwachten we, bijvoorbeeld, dat het gebruik van internet en e-mail een grotere rol heeft in acties georganiseerd door de nieuwe bewegingen, die sterk heterogeen en non-hiërarchisch gestructureerd zijn, en waar de deelnemers wel een collectieve identiteit delen, maar geen structurele, formele banden met elkaar hebben. Anderzijds verwachten we dat binnen de traditionelere, "oude" sociale bewegingen, activisten met veel verschillende engagementen *ook* meer gebruik zullen maken van internet dan hun minder actieve collega's. Doordat de dichtheid en centralisatie van netwerken van "nieuwe" sociale bewegingen veel lager is, of toch tenminste qua organisaties de formele integratie van het netwerk minder is, verwachten we dat internet een grotere rol speelt. Dit soort netwerken heeft veel meer relaties en banden die naar buiten toe, weg van de organisatiekern, gericht zijn. Informele banden zijn er veel belangrijker en vervangen in zeker zin de formele structuren (Diani 2002a).

Verschillende studies beschrijven de manier waarop nieuwe communicatie technologieën – zowel hard- als software – netwerken van activisten kunnen overbruggen. Zij gaan daarbij verder dan de gebruikelijk veronderstellingen dat internet tijd- en kostenbesparend werkt, of dat het slechts de bestaande praktijken en capaciteit van een organisatie versterkt (zie Center for Communication and Civic Engagement 2004). Garrett (2006) maakt een onderscheid tussen drie "klassieke" functies van ICT die een mogelijke impact hebben op sociale bewegingen en protest: (1) door ICT dalen de participatiekosten, (2) ICT versterkt het vormen van collectieve identiteiten, en, de focus van deze studie, (3) ICT moedigt het vormen van netwerken aan. De idee dat ICTs een brug kunnen slaan tussen verschillende netwerken, dat vooral mensen met een diverse engagementen zorgen voor de banden tussen deze netwerken, en dat het net deze "bridgers" zijn die in sterke mate gebruik maken van internet, is niet nieuw. Op basis van gegevens verzameld bij verschillende gemeenschappen in Blacksburg, Virginia, beschrijven Kavanaugh en collega's (2005) hoe het internet mensen toelaat om vele zwakke banden te onderhouden met verschillende sociale groepen. Een gelijkaardige bevinding vinden we in de studie van Bennett en collega's (2008) rond antioorlogsactivisten.

Niet alle auteurs zijn echter overtuigd van de kracht van ICT om de integratie van sociale bewegingen en betogingen te bevorderen. Sommigen argumenteren dat sterke en zwakke banden helemaal niet online kunnen opgebouwd worden, omdat in essentie het surfen online een solitaire en individuele aangelegenheid is (Ward, Gibson en Lusoli 2003). Diani (2001) stelt dat elektronische interactie binnen sociale bewegingen in de eerste plaats voortbouwen op bestaande sociale relaties offline. Volgens hem kan men op het internet geen nieuwe, duurzame relaties opbouwen zonder voorafgaand face-to-face contact. In feite staan deze argumenten niet in contradictie met onze claim dat ICTs helpen om diverse engagementen aan te knopen. Het is immers mogelijk dat vele relaties binnen een sociale beweging of rond een specifieke betoging inderdaad niet alleen online zijn ontstaan. Anderzijds gaan we er wel vanuit dat ICTs mensen beter in staat stellen om bestaande relaties te onderhouden en in contact te blijven met mensen en netwerken die ooit op een meer face-to-face manier zijn tot stand gekomen. Samengevat: ICTs zorgen er voor dat activisten met diverse engagementen hun betrokkenheid rond diverse issues, protestacties en bewegingsorganisaties kunnen blijven bolwerken.

De hamvraag is dan natuurlijk wat er zo eigen is aan ICTs dat het zulke geschikte instrumenten zijn om diverse engagementen te onderhouden. Het feit dat ICT tijd- en kostenbesparend zijn, heeft eerst en vooral als gevolg dat men met meer mensen kan communiceren in meer diverse netwerken. Als many-to-many instrument leveren internet en e-mail simpelweg meer contacten op in vergelijking met andere technologieën (zoals bijv. telefoon of fax), en dit tegen een zelfde inspanning. Veel van de contacten online zijn wellicht oppervlakkig, maar zij kunnen op elk moment geïntensifieerd worden. Voor activisten met diverse engagementen is het internet en e-mail een instrument om, bijvoorbeeld, via mailinglijsten voortdurend te worden geïnformeerd over allerlei acties, issues en mogelijke sociale en politieke problemen. Meestal blijft het bij louter ontvangen en opslaan van informatie, zonder echt te reageren of over te gaan tot actie. Maar af en toe, wanneer een aantrekkelijk of interessant issue of actie "passeert" beslissen ze om zich effectief te engageren, en, bijvoorbeeld deel te nemen aan een betoging of een petitie te tekenen. Nadien schakelt men terug over naar "stand-by mode" en bekijkt men van op een afstand de zaken die worden gelanceerd in de verschillende netwerken waar men deel van uitmaakt, tot op het punt dat opnieuw een interessante actie of strijdpunt

zich aandient. Niet alleen de snelheid van communiceren gaat omhoog, ook de wijze waarmee men grote hoeveelheden informatie kan verwerken wordt gemakkelijker door allerlei ICT-toepassingen. E-mail, bijvoorbeeld, laat toe informatie en communicatie te behandelen op je eigen tempo. Minder belangrijke informatie kan gemakkelijk verwijderd of genegeerd worden en dus verliest men geen tijd met de verwerking van irrelevante zaken. Met andere woorden: de communicatiestromen kunnen beter gecontroleerd en verwerkt worden. Allerlei soorten communicatiesoftware en online toepassingen laten expliciet toe om contacten, netwerken, agenda's en informatiestromen te organiseren. ICT maakt het mogelijk doelbewust netwerken te structureren door e-mailcontacten in specifieke groepen onder te verdelen of door interessante of belangrijke websites als bladwijzers op te slaan in verschillende categorieën. Bovendien is het meestal zo dat volledige netwerken en de bijhorende contacten geïntegreerd zijn in één enkel computersysteem. Dit vergemakkelijkt natuurlijk het overbruggen van verschillende netwerken. Inkomende e-mails kunnen met twee klikken van het ene netwerk naar het andere netwerk worden doorgestuurd. Meer nog, om te vermijden dat mensen geïrriteerd geraken door dubbele mailings, moedigt internet juist het overbruggen van netwerken aan. Men zal immers geneigd zijn om e-mails door te sturen naar mensen die in een ander netwerk zitten en de informatie wellicht nog niet ontvangen hebben. Deze "net etiquette" kan mensen dus juist stimuleren om netwerken met elkaar te linken.

We gaan er in deze studie vanuit dat er het verband in de eerste plaats loopt van internetgebruik naar het hebben van diverse engagementen: het is door het gebruik van e-mail en internet dat mensen in staat zijn om een waaier aan netwerken te onderhouden. Anderzijds is het duidelijk dat ook de omgekeerde redenering steek houdt: mensen met een divers aantal engagementen zijn eerder geneigd om internet aan te wenden en zo hun tijd en betrokkenheid in al die verschillende netwerken te beter te organiseren. Wellicht gaat de causaliteit in beide richtingen en gaan beide redeneringen dus tegelijk op. Maar wat de richting ook is, het doet geen afbreuk aan de centrale stelling dat ICTs instrumenteel zijn in het onderhouden en ontwikkelen van diverse engagementen. We kunnen deze puzzel niet ontrafelen in een cross-sectionele studie. Alle causale verbanden en interpretaties in deze studie moeten dus met enige omzichtigheid worden benaderd. We maken ons niettemin sterk dat de meest waarschijnlijke en logische causale richting deze

is van ICT naar diverse engagementen. Internetgebruik is hier dus de onafhankelijke variabele en het hebben van diverse engagementen is de afhankelijke variabele.

Samengevat willen we in deze studie aantonen dat het gebruik van ICT, als een instrument om informatie uit te wisselen en te verzamelen, om engagementen en identiteiten te verstevigen, en om in contact te blijven met een divers aantal sociale netwerken, in sterke mate een verklaring biedt voor de wijze waarop netwerken van activisten rond diverse thema's en bewegingsorganisaties blijven bestaan. Activisten kunnen internet en e-mail gebruiken om individueel verschillende en diverse engagementen en identiteiten te onderhouden zonder daarbij rekening te moeten houden of afhankelijk te zijn van conventionele organisaties, leidinggevende figuren, of instituties. Wellman (2002; 2003) spreekt in dat verband van "networked individualism". Het gebruik van ICTs laat toe om redelijk autonoom aan collectieve actie deel te nemen zonder daarbij last te hebben van gefragmenteerde identiteiten en/of politieke inefficiëntie (Bennett, Givens en Breunig 2009).

3. Data, methodologie en operationalisering van de belangrijkste concepten

De centrale stelling in dit hoofdstuk is dat de capaciteit om netwerken te vormen binnen en tussen sociale bewegingen gerelateerd is aan activisten hun ICT-gebruik. Activisten, die relaties onderhouden over verschillende organisatie- en issuenetwerken heen, gebruiken ICTs om informatie over protestacties en politieke gebeurtenissen te ontvangen, te verwerken en te versturen (Bennett *et al.* 2008). Om dit te toetsen werden drie reeksen van protest surveys uitgevoerd. Voor een meer uitgebreide beschrijving van de methode en de verschillende testen rond representativiteit verwijzen we naar andere publicaties (Walgrave en Verhulst 2008). In een notendop komt het er op neer dat in elke betoging twee groepen van gemiddeld zes enquêteurs en twee referentiepersonen vragenlijsten overhandigen met de vraag deze thuis in te vullen en terug te sturen met de portbetaalde enveloppe. Een eerste groep van enquêteurs beweegt van de kop van de betoging naar de staart, waarbij de referentiepersoon om de n -rijen (afhankelijk van de geschatte opkomst van betogers) telkens drie buitenste (afwisselend links en rechts) en de middelste demonstrant aanduidt die vervolgens

door één van de zes enquêteurs wordt bevestigd. De andere groep van enquêteurs doet net hetzelfde, maar dan in omgekeerde richting, dus van de staart naar de kop van de betoging. Het loskoppelen van de selectie en de bevestiging van de respondent is cruciaal om vertekeningen in het selecteren van respondenten te beperken.

Een eerste reeks van enquêtes, de International Peace Protest Survey (IPPS), bevat acht verschillende nationale antioorlogsbetogingen die allemaal plaatsvonden op 15 februari 2003. IPPS is wellicht de grootste crossnationale protest survey die ooit werd uitgevoerd. Meer dan 10.000 enquêtes werden uitgedeeld in acht verschillende landen op dezelfde dag op hetzelfde type van protestactie: betogers in het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Zwitserland, de V.S., Spanje, Duitsland en België werden bevestigd en leverden een totaal van 5735 bruikbare vragenlijsten op. Een tweede reeks enquêtes, de Multi Issue Protest Survey (MIPS), bevat data van vijf Belgische betogingen over verschillende issues die plaatsvonden tussen januari 2006 en mei 2007: (opnieuw) een antioorlogsbetoging (Irak 2006), maar ook een betoging voor meer rechten voor mensen zonder papieren (Sans Papiers), twee meer traditionele vakbondsbetogingen tegen bedrijfsherstructureringen en massale ontslagen (InBev en VW Vorst), en een betoging van Vlaamse nationalistische die meer autonomie en onafhankelijkheid opeisten voor de Vlaamse regio in België (Vlaamse Mars). De MIPS dataset bevat intotaal 1068 respondenten. Tenslotte werd er in maart 2004 nog een andere Belgische antioorlogsbetoging bevestigd, wat samen met de gegevens van 2003 en 2006 een kleinere reeks van gelijkaardige antioorlogsbetogingen oplevert: de Belgian Peace Protest Survey (BPPS). In deze dataset hebben we dus gegevens van 1088 antioorlogsbetogers op drie opeenvolgende momenten in eenzelfde protestcyclus.

Alles samen genomen zal onze hypothese dat internet instrumenteel is voor het 'managen' van diverse engagementen en het overbruggen van verschillende netwerken worden getoetst op basis van gegevens van ruim 6000 activisten. Onze data laten toe om te onderzoeken of we verschillen vinden tussen landen, tussen types van issues, en op verschillende tijdstippen in eenzelfde protestcyclus. In 2003 was het privégebruik van internet nog steeds sterk ongelijk verdeeld tussen de landen die we hier analyseren (zie hoofdstuk 1). We verwachten dus, ten eerste, dat internetgebruik en de impact daarvan op het linken van netwerken zal verschillen tussen landen. Ten tweede is de rol van ICT hoofd-

zakelijk bekeken geweest in het licht van de zogenaamde “nieuwe sociale bewegingen” en dan vooral de Global Justice Movement (GJM), die in sterke mate jonge en hoogopgeleide activisten aantrekt. De Belgische dataset over verschillende betogingsissues (MIPS) laat toe om te testen of ICT een gelijkaardige rol speelt qua netwerkintegratie in meer klassieke acties, zoals deze van de vakbonden of de Vlaams nationalistische beweging. Ten derde, verwachten we verschillen tussen drie opeenvolgende antioorlogsbetogingen die jaar na jaar minder en minder volk aantrokken. In de periode 2003-2006 steeg het internetgebruik van rond de 50 procent naar meer dan 65 procent. Frequent internetgebruik steeg van 48 naar 63 procent (zie hoofdstuk 1). Belangrijker nog is dat het protest tegen de oorlog en Amerikaanse bezetting in Irak geleidelijk afnam: de opkomst daalde en de publieke zichtbaarheid van de protestactie en -doelen verminderde. De antioorlogsbeweging bevindt zich in een neergaande fase van de protestcyclus. In 2003 kon de beweging rekenen op steun en opkomst van mensen die nauwelijks gelinkt waren met de organisatiekern van de vrede- en antioorlogsbeweging; mensen die nauwelijks ervaring hadden met betogen (Walgrave en Rucht 2009). Dit was heel anders in 2006: de deelnemers toen waren de “die-hard activisten”, de kern van militanten voor de anti-oorlogszaak. We verwachten dat de capaciteit van internet om netwerken te linken anders zal zijn op verschillende momenten van de protestcyclus.

De afhankelijke variabele is de capaciteit van individuele activisten om netwerken te overbruggen en diverse engagementen te onderhouden zowel binnen organisaties als rond verschillende issues. Het onderscheid tussen “organisatiediversiteit” en “protestdiversiteit” bouwt verder op Diani’s (2005) stelling dat de “bridging capacities” van activisten afhankelijk zijn van het aantal diverse engagementen, en dat deze voortvloeien uit, enerzijds, lidmaatschappen in allerlei sociale bewegingsorganisaties en, anderzijds, uit deelname aan allerlei collectieve acties. Diani noemt dit “organization milieus” versus “protest milieus”, waarbij de laatste wellicht minder stabiel is en eerder tot occasionele en sporadische interactie leidt, eerder dan tot structurele engagementen. Organisatie- en protestdiversiteit geven beiden een idee van de relaties tussen verschillende *types* van organisaties en betogingen. We vroegen onze respondenten dus niet, bijvoorbeeld, in *hoeveel* verschillende vredesbetogingen mensen participeerden, maar wel voor

hoeveel verschillende issues men reeds de straat op kwam. De relaties die we onderzoeken lopen dus over bewegingen heen.

Om protestdiversiteit te meten werden respondenten gevraagd aan te geven voor welke thema's men reeds op straat kwam. Kwam men voor het eerst op straat, dan werd deze vraag niet gesteld. Men kon kiezen uit de volgende tien thema's: vrede, antiracisme en migrantenrechten, mensenrechten, Derde Wereld, sociale thema's (zoals werkgelegenheid), milieu, andersglobalisme, vrouwenrechten, communautaire zaken, en 'andere'. De mate van protestdiversiteit is dan de totale som van de verschillende thema's die een respondent aanvinkte. Alle thema's die men niet aanvinkte, werden als nul geteld (dus niet voor op straat gekomen). Deze schaal loopt dus van 0 (geen thema's aangevinkt of voor het eerst op straat) tot 10 (voor tien verschillende issues op straat gekomen). Het heeft hier niet van belang of het aantal thema's dat men aanvinkte al dan niet overeenkomt met het aantal keren dat men ooit op straat is gekomen. Stel dat iemand deelneemt aan een antinucleaire betoging uit bezorgdheid voor de ongelijke verdeling van milieulasten tussen het Noordelijk en Zuidelijk halfrond. Deze persoon zou dus zowel 'milieu' als 'Derde Wereld' kunnen aanvinken voor dezelfde betoging. Een vakbondsmilitant die vorig jaar tegen specifieke herstructureringen betoogde, maar nu voor duidelijke regularisatiecriteria voor mensen zonder papieren op straat komt, kan zowel 'sociale thema's' als 'migrantenrechten' aanvinken voor deze twee aparte betogingen. Beide voorbeelden geven echter aan hoe het linken van verschillende issuenetwerken in de praktijk te werk kan gaan.

Het tweede mechanisme dat activisten de nodige bagage geeft om over en tussen netwerken heen relaties aan te knopen is door lid te zijn van meerdere sociale bewegingsorganisaties. "Overlapping activists" zijn veel beter uitgerust om linken te leggen tussen verschillende organisaties en issues. Om de mate dat een betoging geëngageerd is in verschillende organisaties te kunnen meten, werden respondenten gevraagd of ze de laatste twaalf maanden actief, passief of bestuurslid waren in een zestiental verschillende organisaties, gaande van politieke partijen tot liefdadigheidsorganisaties. De variabele organisatiediversiteit is gebaseerd op de totale som van al de actieve en bestuurslidmaatschappen in verschillende types van organisaties. Theoretisch loopt deze schaal dus van 0 (in geen enkele organisatie actief) tot 10 (in alle zestien de organisaties actief betrokken).

De belangrijkste onafhankelijke variabele is het gebruik van nieuwe informatie en communicatietechnologieën. We onderscheiden drie vormen van internetgebruik: één direct gericht op het bereiken van sociale en politieke verandering, een tweede expliciet gericht op het verkrijgen van politieke informatie, en ten derde het effectief gebruik van e-mail om informatie over een specifieke betoging te krijgen én door te sturen. De eerste internetvariabele is een eenvoudige, binaire variabele (0=nee en 1=ja) gebaseerd op de vraag of men het internet heeft gebruikt in het licht van een aantal mogelijke activiteiten: een politici of ambtenaar contacteren, een petitie tekenen, een donatie doen, een product kopen omwille van ethische of ecologische overtuiging, deelnemen aan een staking, sit-in of gewelddadige acties. De tweede internetvariabele peilt naar het gebruik van internet om politieke informatie te verzamelen, en is een schaal die als volgt werd geconstrueerd: respondenten werden gevraagd om voor verschillende soorten mediakanalen (radio, televisie, kranten, magazines, websites en mailinglijsten) aan te geven of ze deze 'nooit', 'maandelijks', 'wekelijks' of 'dagelijks' gebruikten om zich over politiek in het algemeen te informeren. Enkel de resultaten voor het gebruik van websites en mailinglijsten werden weerhouden. Een nul-score betekent dan dat een respondent noch website, noch mailinglijsten gebruikt, terwijl een maximumscore van zes betekent dat men dagelijks zowel websites als mailinglijsten raadpleegt om politieke informatie in te winnen. De derde internetvariabele meet of men e-mail heeft gebruikt om informatie over de betoging te krijgen én door te sturen. Spijtig genoeg werden de vragen voor deze variabele enkel gesteld in de enquêtes uitgedeeld op de Belgische betogingen tussen 2006 en 2007. Deze variabele meet, in tegenstelling tot de twee andere internetvariabelen, het *effectief* gebruik van internet om binnen en tussen netwerken linken te leggen, gemobiliseerd te worden of zelf mensen te mobiliseren voor een bepaalde betoging. Respondenten werden gevraagd of men een e-mail had ontvangen over de betoging en of men deze e-mail had doorgestuurd naar andere mensen. Door deze twee vragen te combineren, krijgen we een nieuwe variabele, waarbij 0 staat voor "noch e-mail ontvangen, noch doorgestuurd", 1 voor "e-mail ontvangen, maar niet doorgestuurd", en 2 voor "e-mail ontvangen en doorgestuurd".

De laatste onafhankelijke variabele die van belang is in deze studie, is de mate waarin een activist tot de organisatiekern van een specifieke betoging behoort. Om een zo breed mogelijk mobilisatiepotentieel aan te

spreken en verschillende protestnetwerken te linken, veronderstellen we dat activisten met diverse engagementen tot de zogenaamde ‘organisatiecirkel’ moeten behoren. De kans dat betogers met een divers profiel van overlappende engagementen en organisatielidmaatschappen effectief en op een zinvolle manier een bijdrage leveren aan het opzetten van de betoging en het linken van diverse netwerken, is veel kleiner wanneer deze activisten niet tot de kern van organiserende organisaties behoren. Betogers die actief betrokken zijn bij het mobiliseren van een betoging, die tot de ‘organisatiecirkel’ behoren, zijn de absolute “key bridgers” tussen verschillende issuenetwerken. Zij vormen immers de link tussen de kern van de betogingsorganisatie en de meer perifere groepen en organisaties, het ‘moeilijker te bereiken’ mobilisatiepotentieel. In deze studie bevat de ‘organisatiecirkel’ al de respondenten die in de vragenlijst aangaven lid te zijn van een bewegingsorganisatie die de betoging (mee) organiseerde, of die iemand kenden die van zo’n organisatie lid is. De bekomen variabele is een dichotome variabele (0 = behoort niet tot de organisatiecirkel, 1 = behoort wel tot de organisatiecirkel).

In Tabel 1 presenteren we per betogingen enkele beschrijvende gegevens voor al de hoger vermelde afhankelijke en onafhankelijke variabelen. Wat de twee afhankelijke variabelen betreft zien we dat beide schalen, die conceptueel respectievelijk van 0 tot 10 en van 0 tot 16 lopen, in werkelijkheid heel scheef verdeeld zijn. Voor protestdiversiteit schommelt de mediaan meestal rond twee verschillende thema’s. De meeste betogers zijn in niet meer dan één organisatie actief betrokken. Nochtans zien we (af te leiden uit de vergelijking van het gemiddelde en de standaardafwijking) dat er toch substantiële verschillen bestaan tussen landen en tussen types van betogingen. Zo is, bijvoorbeeld, protestdiversiteit meer dan drie keer zo groot onder de Belgische antioorlogsbetogers in 2006 (4.56) dan onder de antioorlogsbetogers in 2003 uit het Verenigd Koninkrijk (1.60). Organisatiediversiteit piekte in 2003 op de antioorlogsbetoging in 2003 in de V.S. (3.05), en was het laagst onder de deelnemers van de Duitse antioorlogsbetoging (0.91). Niet weergegeven in deze tabel is de significante correlatie tussen beide afhankelijke variabelen die varieert van .153 in de internationale IPPS dataset van 2003 tot .273 in de Belgische Multi Issue dataset. De grootte van deze coëfficiënten wijst er op dat protestdiversiteit en organisatiediversiteit, hoewel ze nauw met elkaar verband houden, toch twee verschillende dimensies aansnijden van een demonstrant zijn of haar “bridging capacities”.

Ook voor de onafhankelijke internetvariabelen variëren de scores substantieel tussen de verschillende landen en types van betogingen: 73 procent van de Amerikaanse antioorlogsbetogers in 2003 gebruikte het internet voor politieke actie, in vergelijking met slechts 30 procent van de Duitse antioorlogsbetogers. In de Belgische Multi Issue dataset blijken vooral de vakbondsbedogers de mindere internetgebruikers. Ook de verschillende internetvariabelen correleren significant met elkaar (niet weergegeven in tabel), al is de grootte van de coëfficiënten opnieuw een aanwijzing dat de verschillende variabelen steeds andere aspecten van internetgebruik aansnijden. Ten slotte vinden we ook voor de laatste onafhankelijke variabele, lid van de organisatiecirkel of niet, enorme verschillen tussen de verschillende betogingen. In het algemeen behoort ongeveer de helft van de betogers tot de organisatiecirkel van de betoging waar men aan deelneemt. Uitschieters zijn echter de Italiaanse antioorlogsbetogers in 2003 (71 procent) in vergelijking met ongeveer 37 procent van de Amerikaanse en Britse demonstranten.

4. Wat is de impact van ICT op het hebben van diverse engagementen?

Om de impact van ICT op diverse engagementen (binnen protest- en organisatienetwerken) te testen, maken we gebruik van multivariate regressies voor de drie afzonderlijke datasets. Binnen elke dataset krijgt iedere betoging een gelijk gewicht aangezien het geobserveerde aantal demonstranten per betoging aanzienlijk kan verschillen. Niet wegen zou een 'oneerlijk' gewicht toekennen aan die betogingen waarvoor meer gegevens beschikbaar zijn (bijv. de Italiaanse antioorlogsbetoging van 2003). In een multivariate analyse kunnen we het effect van de onafhankelijke op de afhankelijke variabelen controleren voor een aantal andere variabelen, zoals geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Daarnaast gebruiken we dummy variabelen om specifieke betogingseffecten vast te stellen. Omdat beide afhankelijke variabelen, protestdiversiteit en organisatiediversiteit, ruwe count data zijn met bijna identieke scores voor het gemiddelde en de variantie, is een gegeneraliseerd lineair model op basis van een Poisson probabiliteitsfunctie de geschikte techniek. Door bovendien gebruik te maken van 'robuuste standaard errors' controleren we voor mogelijke heterogeniteit in het model, iets

Tabel 1: Beschrijvende gegevens per betoging voor de afhankelijke en onafhankelijke variabelen

Statistieken ¹	AFHANKELIJKE VARIABELEN				ONAFHANKELIJKE VARIABELEN							
	Protest Diversiteit ²		Organisatie Diversiteit ³		Internet voor politieke actie		Internet voor politieke informatie		Doorsturen van e-mail		Lid van de organisatie	
	N	M	SD	M	SD	M	% gebruik	M	SD	% doorgestuurd	% lid	
IPPS												
	België	510	2.60	2.154	1.50		1.700	50.2	1.62	1.960	50.7	
	Nederland	542	1.44	1.728	1.38		1.548	42.1	1.50	1.762	41.2	
	Zwitserland	637	2.34	2.145	1.54		1.785	41.4	1.84	1.804	49.7	
	Spanje	445	2.09	1.911	0.95		1.573	41.6	1.32	1.900	54.7	
	Duitsland	781	2.39	1.714	0.91		1.205	30.0	1.71	1.786	40.3	
	V.S.	705	2.28	2.094	3.05		2.703	73.0	3.34	2.095	37.1	
	V.K.	547	1.61	1.826	1.35		1.829	36.2	1.49	1.879	36.6	
	Italië	1016	3.46	2.222	1.18		1.655	45.8	2.32	2.267	71.4	
	<i>Totaal</i>	<i>5183</i>	<i>2.24</i>	<i>2.095</i>	<i>1.49</i>		<i>1.922</i>	<i>45.2</i>	<i>1.98</i>	<i>2.066</i>	<i>49.0</i>	
MIPS												
	Sans Papiers	130	3.54	2.309	1.95		2.100	52.3	2.63	1.941	28.8	
	Irak 2006	298	4.56	2.220	2.54		1.992	76.9	3.17	2.077	37.3	
	InBev	92	1.84	1.745	1.49		1.418	41.8	1.24	1.623	29.9	
	VW Vorst	254	2.72	2.221	1.64		1.488	46.3	2.14	2.154	33.6	
	Vlaamse Mars	235	1.72	1.280	1.59		1.316	56.6	3.20	2.283	31.6	
	<i>Totaal</i>	<i>990</i>	<i>3.08</i>	<i>2.309</i>	<i>1.93</i>		<i>1.752</i>	<i>58.1</i>	<i>2.66</i>	<i>2.177</i>	<i>33.2</i>	
BIPS												
	Irak 2003	510	2.60	2.154	1.50		1.700	50.2	1.62	1.960	50.7	
	Irak 2004	250	3.55	2.105	2.16		1.823	63.0	2.41	1.955	73.6	
	Irak 2006	298	4.56	2.220	2.54		1.992	76.9	3.17	2.077	78.1	
	<i>Totaal</i>	<i>1058</i>	<i>3.40</i>	<i>2.314</i>	<i>1.95</i>		<i>1.869</i>	<i>61.0</i>	<i>2.23</i>	<i>2.099</i>	<i>63.9</i>	

Noot: ¹ M = gemiddelde, SD = standaardafwijking. ² Protestdiversiteit is een schaal die zowel conceptueel als in de praktijk loopt van 0 (buiten bevroegde betoging voor geen ander issue op straat gekomen) tot 10 (voor 10 verschillende issues op straat gekomen). ³ Organisatiediversiteit loopt, conceptueel en in de praktijk, van 0 (in geen enkele organisatie actief lid) tot 16 (in 16 verschillende organisaties lid), al is 90% actief lid in minder dan 5 organisaties.

wat veel voorkomt in datasets verzameld in clusters. Tabel 2 en tabel 3 bevatten de resultaten van deze analyses.

In welke mate is het aantal verschillende betogingen waar men aan deelnam en het aantal verschillende organisaties waarvan men lid is afhankelijk van het gebruik van digitale media? De cijfers in de tabellen zijn regressiecoëfficiënten (B), waarbij een negatief teken een negatief verband aanduidt, en een positief teken een positief verband. De grootte van de coëfficiënten kan worden geïnterpreteerd als odds ratios (het model is immers log-lineair). Anderzijds kunnen deze geschatte waarden getransformeerd worden in voorspelde waarden op de afhankelijke variabele, wat een meer intuïtieve interpretatie oplevert. In de onderstaande discussie baseren we ons op de directe interpretaties van de geschatte waarden en illustreren we de sterkte van de verschillende onafhankelijke variabelen op basis van de voorspelde waarden. Naast de regressiecoëfficiënten zijn de robuuste standaard errors (SE) weergegeven. Tot slot staan de significante verbanden aangegeven met één of meerdere asterisken, afhankelijk van het significantieniveau. Gezien het grote aantal cases in de IPPS dataset ($N=\pm 4.500$) zijn bijna alle coëfficiënten statistisch significant. Maar zelfs in de andere datasets met veel minder observaties (MIPS $N=\pm 800$ en BPPS $N=\pm 970$) bereiken we gelijkaardige significantieniveaus.

Eerst en vooral geven beide modellen aan dat er heel wat variatie is tussen de verschillende betogingen. Zo goed als alle betogingsdummies geven significante verbanden weer. In tabel 2, bijvoorbeeld, zien we dat wat betreft protestdiversiteit de antioorlogsdemonstranten van 15 februari 2003 in alle andere landen significant voor minder diverse thema's de straat op kwamen dan hun Italiaanse collega's. Voor organisatie diversiteit zien we, om een tweede voorbeeld te geven, dat de 'sans papiers' betogers en de antioorlogsbetogers van 2006 in veel meer verschillende organisaties actief lid zijn dan de Vlaamse Marsers, en de vakbondsmilitanten van InBev en VW Vorst (deze laatste twee betogingen verschillen immers niet significant van de Vlaamse Mars). Veel van de betogingsdummies zijn niet alleen significant maar ook substantieel qua grootte, wat opnieuw bevestigt dat de verschillen tussen de landen, de issues en de tijdsmomenten van grote betekenis is. In de Belgische multi-issue dataset zien we met andere woorden dat 'nieuwe sociale bewegingen' een meer divers profiel hebben dan betogers op de 'oude sociale bewegingsacties'.

Tabel 2: Poisson Regressie met als afhankelijke Protestdiversiteit

Naam variabele	Waarde en referentie-categorie	International Peace Protest Survey		Multi Issue Protest Survey		Belgian Peace Protest Survey	
		B	SE	B	SE	B	SE
(Intercept)		.488***	.071	-.327*	.146	.540***	.130
Internet voor politieke actie	Ja (ref=nee)	.192***	.028	.153**	.059	.194***	.051
Internet voor politieke informatie	Dageelijks gebruik van beide (ref=geen gebruik)	.038***	.007	.060***	.011	.048***	.011
Doorsturen van e-mail over betoging	Noch ontvangen/noch doorgestuurd			-.016	.058		
	Ontvangen/niet doorgestuurd			.051	.045		
Lid organisatiecirkel	Ja (ref=nee)	.412***	.026	.272***	.067	.408***	.053
Geslacht	(ref=man)	.043	.024	.053	.044	.009	.039
Leeftijd	(jong vs. oud)	.006***	.001	.006***	.001	.008***	.001
Opleiding	(green vs. universiteit)	.003	.008	.049**	.016	.001	.015
IPPS Antioorlog 2003							
	België	-.234***	.041				
	Nederland	-.794***	.056				
	Zwitserland	-.306***	.041				
	Spanje	-.440***	.049				
	Duitsland	-.195***	.037				
	VS	-.433***	.043				
	VK	-.613***	.054				
	Italië (ref.)						
MIPS Belgische multi-issue							
	Sans Papers			.682***	.086		
	Antioorlog 2006			.673***	.077		
	InBev			.316***	.083		
	VW Vorst			-.250**	.091		
	Vlaamse Maas (ref.)						
BPPS Antioorlog België							
	Antioorlog 2003					-.340***	.049
	Antioorlog 2004					-.109*	.047
	Antioorlog 2006 (ref.)						
N		4539		827		985	
Loglikelihood ratio chi-square		1610.859***		490.558***		456.440***	
		(df=13)		(df=12)		(df=8)	

Noot: Cijfers zijn gestandaardiseerde bèta coëfficiënten (B) en robuuste standaard errors (SE). p-waarden: * < .05, ** < .01, *** < .001.

Tabel 3: Poisson Regressie met als afhankelijke variabele Organisationsdiversiteit

Naam variabele	Waarde en referentie-categorie	International Peace Protest Survey		Multi Issue Protest Survey		Belgian Peace Protest Survey	
		B	SE	B	SE	B	SE
(Intercept)		-.761***	.109	-.380*	.180	.230	.184
Internet voor politieke actie	Ja (ref=nee)	.182***	.040	.089	.074	.117	.074
Internet voor politieke informatie	Dageelijks gebruik van beide (ref=geen gebruik)	.085***	.009	.090***	.016	.089***	.016
Doorsturen van e-mail over betoging	Noch ontvangen/noch doorgestuurd			-.350***	.088		
	Ontvangen/niet doorgestuurd			-.126*	.061		
	Ontvangen en doorgestuurd (ref.)						
Lid organisatiecirkel	Ja (ref=nee)	.386***	.036	.317***	.083	.410***	.072
Geslacht	(ref=man)						
Leeftijd	(jong vs. oud)	.099**	.034	-.045	.062	-.040	.060
Opleiding	(green vs. universiteit)	-.010	.012	.006***	.002	.010***	.002
				.025	.018	-.055**	.021
IPPS Antioorlog 2003							
	België	.279***	.069				
	Nederland	.251***	.068				
	Zwitserland	.332***	.066				
	Spanje	-.158	.096				
	Duitsland	-.035	.072				
	VS	.800***	.061				
	VK	.228**	.082				
	Italië (ref.)						
MIPS Belgische multi-issue							
	Sans Papers	.261*	.126				
	Antioorlog 2006	.396***	.082				
	InBev	.005	.087				
	VW Vorst	-.073	.094				
	Vlaamse Maas (ref.)						
BPPS Antioorlog België							
	Antioorlog 2003					-.276***	.073
	Antioorlog 2004					-.000	.071
	Antioorlog 2006 (ref.)						
N		4554		789		968	
Loglikelihood ratio chi-square		1912.002***		244.174***		326.075***	
		(df=13)		(df=12)		(df=8)	

Noot: Cijfers zijn gestandaardiseerde bèta coëfficiënten (B) en robuuste standaard errors (SE). p-waarden: * < .05, ** < .01, *** < .001.

Wat de sociodemografische variabelen betreft, zien we in beide modellen dat vooral leeftijd een significante impact heeft op de mate van protest- en organisatiediversiteit. Het verband is altijd positief, wat betekent dat hoe ouder men is, hoe diverser het profiel van de betoger is. Dit klinkt logisch: een divers profiel van thema's en lidmaatschappen bouwt men op na een zekere 'carrière' als activist. Zowel protest- als organisatiediversiteit hebben enige tijd nodig om te ontwikkelen. Geslacht en opleiding spelen in beide modellen slechts een marginale rol. Geslacht is enkel significant als we protestdiversiteit proberen te verklaren tussen de landen (IPPS): mannen hebben een diverser profiel dan vrouwen. Opleiding is significant positief als we organisatiediversiteit verklaren tussen verschillende thema's (MIPS), dus hoe hoger opgeleid hoe diverser, en significant negatief tussen verschillende tijdsperiodes (BPPS), dus hoe lager opgeleid, hoe diverser.

Het belangrijkste resultaat voor onze queeste hier is het feit dat – bovenop de grote verschillen tussen de verschillende betogingen en de relatieve impact van de sociodemografische variabelen – politiek internetgebruik behoorlijk wat impact heeft op de twee afhankelijke variabelen. Zowel tabel 2 als 3 bevestigen dat activisten met een hoger gebruik van het internet ook een veel diverser profiel hebben qua protestissues en organisaties. Niet alle ICT parameters zijn significant, maar de meeste zijn dat wel. Ze gaan allemaal in de verwachte richting en in de meeste gevallen wijst de grootte van de coëfficiënten erop dat ze een belangrijke verklaringsrol hebben in het model. De resultaten voor het model dat protestdiversiteit verklaart zijn ietwat sterker dan die voor het model dat organisatiediversiteit verklaart. Internetgebruik leidt dus tot meer activisme rond verschillende issues dan tot lidmaatschap in meer verschillende organisaties. Dit is enigszins logisch aangezien het internet als een voortdurend veranderend medium wellicht eerder informele en korttermijn engagementen stimuleert in plaats van formele en langtermijn engagementen in organisaties. Wat betreft internetgebruik voor politieke informatie vinden we zeer duidelijke verbanden in alle datasets en alle modellen: hoe meer (frequenter) een activist internet (email en websites) gebruikt om zich te informeren over politiek, hoe meer hij of zij actief is rond diverse protestissues en hoe meer hij of zij lid is van verschillende organisaties.

Met betrekking tot internetgebruik voor politieke actie zien we significante resultaten in alle datasets voor het model dat protestdiversiteit

verklaart. Zo leidt internet voor politiek actie in de IPPS dataset (tabel 2) tot een hogere waarde voor protestdiversiteit met een factor 1.22 ceteris paribus. In het model organisatiediversiteit is de variabele internet voor politieke actie niet significant voor de MIPS en BPPS datasets, maar de parameters wijzen in de verwachte richting en halen slechts nipt niet het gewenste significantieniveau. Samengevat, voor de eerste twee onafhankelijke variabelen zien we onze verwachtingen ingelost: digitaal mediagebruik – politieke informatie inwinnen via ICT en ICT gebruiken voor politieke actie – leidt tot significant meer diverse engagementen, zowel qua issues als qua organisaties. Dit verband is behoorlijk robuust, en blijft gelden wanneer we controleren voor sociodemografische achtergrond over landen, issues en tijdsperiodes heen.

Tot dusver gaven we enkel een antwoord op de vraag of ICT tot diversere engagementen leidt. Maar we begonnen dit hoofdstuk ook met een tweede vraag, namelijk in welke mate dat diverse engagementen dankzij ICTs ook effectief leiden tot linken tussen bewegingsorganisaties en protest events. Wat we hierboven aantoonde was dat politiek ICT gebruik de capaciteiten van activisten verhoogt om linken te leggen tussen verschillende netwerken, maar dat wil natuurlijk nog niet zeggen dat die capaciteiten ook effectief gebruikt worden om die linken te leggen. Om deze kwestie op te lossen, kijken we in tabel 2 en 3 naar de twee andere onafhankelijke variabelen: doorsturen van email over een betoging en lid zijn van de organisatiecirkel. Spijtig genoeg werd de eerste variabele enkel gemeten op de vijf Belgische MIPS betogingen. De resultaten voor deze variabele zijn dus niet zo algemeen als daarjuist. Desondanks is dit een cruciale maat, aangezien het niet alleen potentieel maar ook effectief internetgebruik weergeeft om netwerken te linken. In tabel 2 (protestdiversiteit) zien we dat het krijgen en doorsturen van informatie rond een betoging geen significante voorspeller is. In tabel 3 (organisatiediversiteit), daarentegen, is het doorsturen van email wel een significante en behoorlijk sterke voorspeller: de “expected counts” voor organisatiediversiteit stijgen met een factor van iets meer dan .6, of, in meer verstaanbare taal, de kansen voor een diverser profiel qua organisaties stijgen met 36% wanneer men actief e-mails over opkomende betogingen doorstuurt. Dit suggereert dat het doorsturen van email eerder een organisatiegerelateerde dan een individuele activiteit is. Hoe dan ook wijzen deze resultaten er (indirect) op dat ICTs niet alleen potentieel de mogelijkheid scheppen om linken leggen tussen verschillende bewegingsorganisaties, maar dat ze ook effec-

tief gebruikt worden door activisten om tussen verschillende netwerken bruggen te slaan.

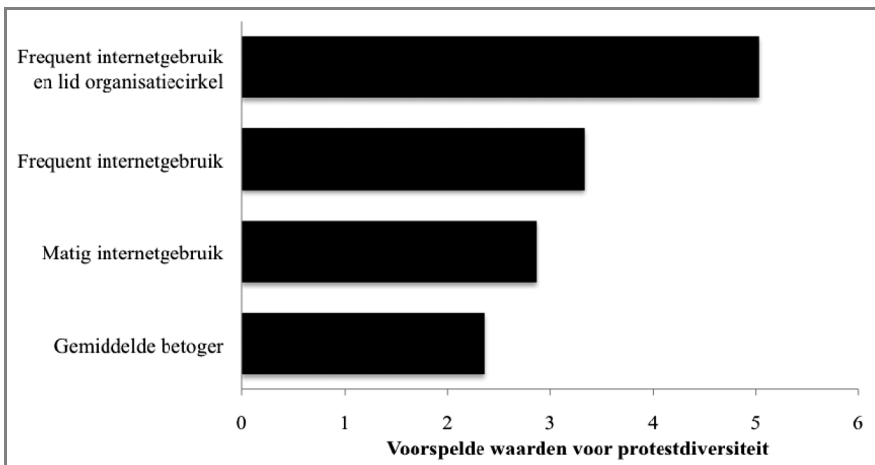
Tabel 2 en 3 bevatten, tenslotte, nog een tweede variabele die indirect bewijs levert dat ICT-gebruik leidt tot het linken en integreren van verschillende netwerken: lidmaatschap van de organisatiecirkel. Deze variabele is een consistente, positieve en statistisch significante variabele in alle zes de modellen. Mensen die lid zijn van de (breed gedefiniëerde) groep die de betoging organiseerde hebben in vergelijking met de andere demonstranten een diverser profiel qua protestissues en bewegingsorganisaties. Deze variabele is bovendien één van de belangrijkste en meest substantiële voorspellers in alle modellen. Algemeen leidt lidmaatschap van de organisatiecirkel tot gemiddeld één extra protestissue waarvoor men reeds op straat kwam en één extra bewegingsorganisatie waar men lid van is. Aangezien deze activisten centraal staan in bepaalde betogingsnetwerken is de kans heel groot dat de linken die zij leggen tussen verschillende netwerken effectief gebruikt worden voor linken op organisatieniveau. De waarde van deze linken (bijvoorbeeld in termen van coherentie, duidelijkheid en reikwijdte) zal heel waarschijnlijk groter zijn wanneer de boodschap komt van een centrale speler in een bepaald netwerk dan wanneer dit van een meer perifere activist komt (die niet lid is van de organisatiecirkel). Activisten in de kern van een netwerk zijn de cruciale bruggenbouwers omdat zij meer dan wie anders in staat zijn om de kern van de protestactie te linken met het ruimere mobilisatiepotentieel, dus de groepen die in eerste instantie veel verder van het protest staan.

Om te illustreren in welke mate de verschillende variabelen van belang zijn in termen van effectgrootte, presenteren we in figuur 1 de voorspelde waarde voor protestdiversiteit voor vier "ideaaltypen" van activisten in de IPPS dataset: de gemiddelde demonstrant (gemiddelde waarde voor alle variabelen, dus een hoog opgeleide man uit Italië die geen gebruik maakt van het internet voor politieke actie en slechts sporadisch internet gebruikt voor politieke informatie in te winnen); dan voegen we internetgebruik voor politieke actie toe, dan internetgebruik voor politieke informatie (dagelijks gebruik van zowel email als websites), en tenslotte ook lidmaatschap van de organisatiecirkel. De onderstaande figuur geeft heel duidelijk weer dat de betogers die lid zijn van de organisatiecirkel, die in sterke mate gebruik maken van internet voor politieke actie en voor het inwinnen van politieke infor-

matie, aan meer dan vijf verschillende types van betogingen hebben deelgenomen. Dat is bijna twee keer zoveel als de gemiddelde betoger die in ongeveer twee verschillende types van betogingen heeft geparticipeerd.

De voorgaande analyses toonde aan dat activisten die tot de organisatiecirkel behoren inderdaad een meer diverser profiel hebben qua protestissues en lidmaatschappen in bewegingsorganisaties. Maar is dit ook effectief meer het geval voor activisten uit de organisatiecirkel dan voor meer perifere medestanders? Als het verband tussen ICT-gebruik en diverse engagementen sterker is voor activisten in de organisatiecirkel, dan heeft dat belangrijk gevolgen voor de vraag in welke mate ICTs de coherentie van een betoging (bv. frame consistentie, coördinatie en coalitievorming) kan versterken of net ondermijnen. Daarom testen we in een laatste tabel de impact van de interactie tussen internetgebruik en lidmaatschap van de organisatiecirkel op protestdiversiteit en organisatiediversiteit. Het gaat hier over *post-hoc* testen op basis van de resultaten uit de modellen die we hierboven presenteerden. We blijven dus ook controleren voor de betogingsdummies en de sociodemografische variabelen. Deze *post-hoc* testen vergelijken de capaciteiten om netwerken te linken (protest- en organisatiediversiteit) van leden en niet-leden van de organisatiecirkel voor verschillende levels qua internetgebruik. We passen een Bonferroni-correctie toe op de geobserveerde significantieniveaus omdat meerder contrasten tegelijk getest worden. Tabel 4 bevat de resultaten.

Figuur 1: Voorspelde waarden protestdiversiteit voor vier typen betogers (IPPS data)

Tabel 4: Interactie-effecten. Post-hoc vergelijkingen tussen lid van de organisatiecirkel en ICT-variabelen

Protestdiversiteit	Lid van de organisatiecirkel	International Peace Protest Survey			Multi Issue Protest Survey			Belgian Peace Protest Survey		
		Ja	Nee	Ja	Ja	Nee	Ja	Ja	Nee	
Protestdiversiteit	Internet voor politiek actie	Nee	2.57***	1.70***	2.77	2.11***	3.33***	2.22***	2.22***	
		Ja	3.13a	2.07***	3.21a	2.44***	4.04a	2.69***	2.69***	
	Internet voor politieke informatie	0	2.59***	1.72***	2.33***	1.77***	3.14**	2.09***	2.09***	
		1	2.59**	1.72***	3.01	2.29***	3.48	2.31***	2.31***	
		2	2.68*	1.78***	2.65*	2.01***	3.41	2.27***	2.27***	
		3	2.55***	1.69***	2.93	2.23***	3.69	2.46***	2.46***	
4	2.99	1.98***	3.17	2.41***	3.79	2.52***	2.52***			
5	3.37	2.23***	3.46	2.63	4.08	2.71***	2.71***			
6	3.16a	2.10***	3.55a	2.70***	4.22a	2.81***	2.81***			
Doorsturen van e-mail	0		2.92	2.22***						
	1		3.10	2.35						
	2		2.95a	2.24*						
			N=4539		N=827		N=985			
Organisatiediversiteit	Internet voor politiek actie	Nee	1.61***	1.09***	1.83	1.33***	2.03	1.34***	1.34***	
		Ja	1.95a	1.33***	1.98a	1.44***	2.33a	1.54***	1.54***	
	Internet voor politieke informatie	0	2.59***	1.72***	1.42***	1.03***	1.73**	1.14***	1.14***	
		1	2.59***	1.72***	1.54**	1.13***	1.75**	1.15***	1.15***	
		2	2.68***	1.78***	1.65*	1.20***	1.84**	1.22***	1.22***	
		3	2.55***	1.69***	2.18	1.59	2.44	1.61**	1.61**	
		4	2.99**	1.98***	1.98	1.45**	2.22	1.47***	1.47***	
		5	3.37	2.23***	2.37	1.73	2.62	1.73**	1.73**	
	6	3.16a	2.10***	2.43*	1.77**	2.88*	1.91***	1.91***		
	Doorsturen van e-mail	0		1.58***	1.15***					
		1		1.96	1.43***					
	2		2.22a	1.62						
			N=454		N=789		N=968			

Noot: De cijfers geven geschatte gemiddelden weer voor de afhankelijke variabelen in de linker kolom. p-waarden: * $<.05$, ** $<.01$, *** $<.001$, wat het significantieniveau weergeeft a een Bonferroni correctie. ^a is de referentiecategorie. ICT-variabelen: *Internet voor politiek actie* (0=nee, 1=ja); *Internet voor politieke informatie* (0=nooit, tot 6=email en website op dagelijkse basis); *Doorsturen email* (0=nee, 1=ontvangen, maar niet doorgestuurd, 2=ontvangen en doorgestuurd).

De meest frequente internetgebruiker onder de leden van de organisatiecirkel werd telkens als referentiecategorie gebruikt; dit is aangeduid met het superscript ^a in de tabel. De andere parameters moeten telkens gelezen worden in vergelijking met deze referentiecategorie. Bijvoorbeeld, de eerste parameter in de tabel geeft aan dat het geschatte gemiddelde voor protestdiversiteit onder IPPS betogers, die lid zijn van de organisatiecirkel en die gebruik maken van internet voor politieke actie, gelijk is aan 3.13. Dit cijfer verschilt significant van het cijfer voor protestdiversiteit voor activisten die geen lid zijn van de organisatiecirkel (2.07), voor activisten die wel lid zijn van de organisatiecirkel maar geen gebruik maken van internet voor politieke actie (2.57), en voor activisten die noch lid zijn van de organisatiecirkel noch gebruik maken van internet voor politieke actie (1.70). Technisch gezien kan het interactie-effect teruggevonden worden in de kolom 'lid van de organisatiecirkel': door binnen deze kolom te vergelijken zien of, onder de leden van organisatiecirkel, internetgebruikers een diverser profiel hebben qua protestissues en bewegingsorganisaties. Van de 14 mogelijke interactie-effecten zijn er 10 statistisch significant. De meeste significante interactie-effecten hebben betrekking op de variabele internet voor politieke informatie.

Algemeen kunnen we uit tabel 4 besluiten dat leden van de organisatiecirkel die internet gebruik voor politieke doeleinden ook meer diverse engagementen hebben dan hun collega-demonstranten die geen gebruik maken van het internet. Dit geeft aan dat het met name het internet is dat kernactivisten toelaat om diverse engagementen aan te knopen, verschillende doelen na te streven, diverse protestacties bij te wonen en actief lid te zijn in verschillende bewegingsorganisaties. Beide conclusies, namelijk dat in de eerste plaats activisten in de kern van protest belangrijke linken leggen tussen netwerken en dat zij ICT gebruiken om diverse engagementen te onderhouden, leidt tot de conclusie dat ICT niet alleen méér diverse engagementen mogelijk maakt, maar dat men met behulp van ICT ook effectief linken kan leggen tussen sociale bewegingen en netwerken gericht op sociale en politieke verandering.

Op basis van onze surveys op 14 verschillende betogingen bij 6423 individuele activisten vinden we overtuigende indicaties dat internetgebruik toelaat om een divers palet van issues en lidmaatschappen te onderhouden en blijven behouden. Een patroon dat we terugvinden in

verschillende landen, op verschillende types van betogingen, en op betogingen op verschillende momenten in eenzelfde protestcyclus. In bepaalde mate gaat dit resultaat in tegen de gangbare hypothese dat de ideaaltypische structuur, de interne integratie en externe mobilisatie van de Global Justice Movement het resultaat is van hun innoverend gebruik van nieuwe communicatietechnologieën, zoals het internet. Hier vinden we dat ook binnen meer traditionele bewegingsorganisaties en protestacties het gebruik van internet diverse engagementen aanmoedigt. En dat dit dus niet exclusief een kenmerk is van de GJM. Ook het idee dat de ongelijke spreiding van internet in verschillende landen leidt tot een ander gebruik van ICT in verschillende lokale bewegingsorganisaties, kan op basis van deze resultaten niet worden bevestigd. Internet lijkt dezelfde netwerkrol te vervullen in landen met een zeer hoge internetgebruik (bijv. de V.S. waar in 2003 60 procent van de volwassenen online was [cf. Madden 2006]), als in landen met een laag internetgebruik (zoals Spanje, waar volgens de resultaten van de European Social Survey in 2003 23 procent van bevolking online was). Elders werd aangegeven dat de organisationele ruggengraat van de verschillende nationale betogingen op 15 februari 2003 heel sterk wisselde (Walgrave en Rucht 2009), en toch heeft internet een gelijkaardige netwerkfunctie gehad in al deze verschillende betogingen.

5. Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we gezocht naar de mate dat netwerken binnen sociale bewegingen en protestacties worden overbrugd door middel van ICTs. We vertrokken van de idee dat sociale netwerken cruciaal zijn voor zowel sociale bewegingen als voor de acties die ze organiseren. Netwerken zorgen voor de verspreiding van informatie, voor de coördinatie van de actie, voor het mobiliseren van perifere groepen en individuen, enzovoort. Eén van de voornaamste mechanismen die het linken van netwerken binnen sociale bewegingen faciliteert zijn overlappende engagementen door de leden die men gemeenschappelijk heeft. Als mensen in verschillende organisaties lid zijn zorgen ze voor een link tussen deze verschillende organisaties en hun leden. Als mensen deelnemen aan verschillende protestacties zorgen ze eveneens voor een link tussen deze acties en de andere mensen die er aan deelnemen. Elke individuele gemeenschappelijke activist kan dus een knooppunt zijn

waarlangs zowel interne als externe linken met sociale bewegingen worden onderhouden. Hoe meer verschillende engagementen een activist heeft, hoe meer een beweging of actie kan uitdijen en een divers mobilisatiepotentieel kan aanspreken. De kernhypothese in deze studie is dat ICTs het behoud van een divers aantal engagementen faciliteert en stimuleert. ICTs laten activisten met diverse engagementen toe om hun betrokkenheid in verschillende protestacties en diverse bewegingsorganisaties te blijven 'managen'.

De hypothesen werden getest op basis van gegevens verzameld op 14 verschillende betogingen bij meer dan 6000 individuele betogers uit acht verschillende landen. Ondanks de mogelijk grote verschillen tussen landen, tussen betogingsissues, en tussen verschillende momenten in eenzelfde protestcyclus, wordt onze claim bevestigd door de feiten. Er blijkt een sterke associatie tussen politiek gebruik van internet enerzijds en diverse engagementen anderzijds. Mensen die internet en e-mail gebruiken voor politieke actie of om zich te informeren over politiek zijn ook meer waarschijnlijk lid van meer en meer diverse organisaties, en hebben ook meer waarschijnlijk deelgenomen aan allerlei acties rond diverse thema's. Demonstranten met een divers profiel qua issue en organisatie-engagementen rekenen dus in sterke mate op ICTs om politiek actief te zijn en politieke informatie in te winnen. Al zijn we niet zeker in welke richting het causaal verband gaat, het zou, zoals gesteld, evengoed omgekeerd kunnen zijn. Belangrijker echter is dat hetzelfde consistente en robuuste patroon terug te vinden is in de acht verschillende landen, onder de demonstranten van verschillende issues, en onder antioorlogsbetogers op verschillende fases van de protestcyclus. Tenslotte vonden we dat met name activisten die lid zijn van de organisatiecirkel, die dicht staan bij de organisatiekern van een protestactie, internet gebruiken voor politieke doeleinden en dat dezelfde mensen veel meer dan diegenen die niet tot de organisatiecirkel behoren, in meer diverse organisaties actief lid zijn en rond meer diverse thema's actie hebben gevoerd. Vooral deze kerngroep van activisten maakt dus gebruik van ICTs om diverse engagementen te kunnen blijven combineren, wat onze claim versterkt dat ICTs een belangrijke hulpmiddel zijn om zowel interne als externe relaties aan te knopen.

Wat betekenen deze bevindingen nu voor de centrale vraag in impliciet al de hoofdstukken en deelonderzoeken in dit boek doorkruist? Kunnen we op basis van de resultaten hier concluderen dat ICT iets 'goed'

of iets 'slecht' zijn voor de politieke participatie en het democratisch gehalte in een samenleving? Langs de ene kant hebben we laten zien dat ICTs voor sociale bewegingen een belangrijke integrerende rol kunnen hebben omdat activisten met behulp van ICT diverse engagementen kunnen opnemen en op die manier netwerken van organisaties en netwerken rond specifieke protestacties kunnen linken. Dankzij ICT kunnen organisaties en activisten niet alleen een groter netwerk van andere organisaties en mensen onderhouden, maar is dit netwerk ook veel diverser. Anderzijds, en dat is de keerzijde van de medaille, blijken het met name de 'superactivisten' te zijn die ICT functioneel inzetten, namelijk die activisten die veel engagementen onderhouden en tot de kern van protestacties behoren. We hebben bovendien laten zien dat mensen met diverse engagementen niet alleen intens gebruik maken van internet en e-mail in het algemeen, om aan acties deel te nemen of om politieke informatie in te winnen, maar ook om informatie over betogingen te ontvangen en verder te verspreiden. Activisten die niet tot de kern van protest- of organisatienetwerken behoren, die slechts sporadisch deelnemen aan acties, en er minder engagementen op nahouden, gebruiken veel minder het Internet. In dat opzicht versterkt het gebruik van Internet ook onder de activisten de ongelijkheden tussen diegenen die een beetje politiek geïnteresseerd zijn, en diegene die bijzonder politiek geïnteresseerd zijn. Hoewel de kwantiteit duidelijk omhoog gaat, moeten we er ons van bewust zijn dat de ongelijkheden nog steeds aanwezig zijn en zelfs versterkt worden. Als een gezonde democratie inhoudt dat *iedereen* deelneemt, dan blijft dit een belangrijke beperkende consequentie van het inzetten van ICTs.